

Elżbieta Holewińska-Łapińska

Adam Strzembosz (11.09.1930–10.10.2025). Informacje biograficzne, dorobek naukowy

Adam Strzembosz

(11 September 1930 – 10 October 2025).

Biographical information, scientific achievements

1. Uwaga wprowadzająca

Adam Strzembosz, sędzia, uczonek, uczestnik działań, które doprowadziły do zmian ustrojowych, jakie nastąpiły w Polsce po 1989 r., rozpoznawalny i ceniony przez wielu, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego w latach 1990–1998, aktywny uczestnik życia publicznego wypowiadający z odwagą cywilną własne stanowisko uważane za słuszne, zmarł 10.10.2025 r.

Działalność publiczna Profesora, zasługująca na monograficzne opracowanie, prawdopodobnie jest najbardziej współcześnie znana. Dlatego nie jest przedmiotem niniejszych uwag. Ich celem jest krótka informacja biograficzna, zwłaszcza dotycząca okresu najwcześniejszego, który ukształtował Adama Strzembosza jako człowieka: dobrego i odważnego, mądrego, empatycznego, skromnego – także w okresie, gdy był świadomy swojej pozycji w kraju po przełomie politycznym.

Ważne wydaje się także przypomnienie pracy sędziowskiej i naukowej. Dorobek naukowy Profesora Adama Strzembosza, w szczególności badania „prawa w działaniu”, którego prezentacja jest istotnym celem naszego kwartalnika, zasługuje na przypomnienie. W niniejszych uwagach może to nastąpić jedynie w formie sygnalizacyjnej. Wydaje się jednak, że już samo wymienienie tematów publikacji może zainspirować do podjęcia współcześnie badań pozwalających na ustalenie, czy poczynione przed laty przez A. Strzembosza obserwacje i oceny są aktualne, mimo iż zmienił się polityczny i gospodarczy ustrój państwa. Dotyczy to w szczególności problematyki niedostosowania społecznego dzieci i młodzieży oraz zapobiegania

Dr hab. Elżbieta Holewińska-Łapińska jest profesorem Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Polska, ORCID: 0000-0002-4940-3674, e-mail: iws@iws.gov.pl

Data zgłoszenia tekstu przez autora: 12.11.2025 r.; data zaakceptowania do publikacji: 19.11.2025 r. Materiał nierecenzowany.

mu, np. przez trafne decyzje sądu opiekuńczego ingerującego w odpowiednim czasie w sposób wykonywania władzy rodzicielskiej, wpływu alkoholizmu rodziców na losy dzieci. Te m.in. zjawiska społeczne analizował w swoich badaniach Profesor A. Strzembosz. Są one obecne także współcześnie.

Godne odnotowania są badania z końca lat 70. ubiegłego wieku związane z organizacją sądownictwa rodzinnego, wykonane w Instytucie Badania Prawa Sądowego (dalej IBPS) pod kierunkiem A. Strzembosza. Ich ustalenia – niestety – nie zostały uwzględnione, a zakres kognicji sądów rodzinnych (rozważany w tych badaniach) jest nadal aktualny.

2. Wybrane informacje biograficzne

Adam Strzembosz urodził się w Warszawie 11.09.1930 r. Razem z nim na świat przyszła siostra Teresa i brat Tomasz. Wszyscy troje okazali się osobami wybitnymi w dziedzinach, które wybrali jako przedmiot swojej pracy i działalności społecznej. Rodzeństwo łączyła wyjątkowo silna więź, współpraca w różnych działaniach i wzajemna inspiracja, co uzasadnia krótką wzmiankę o nim.

Teresa, katolicka działaczka społeczna, która zmarła na 3 miesiące przed 40. urodzinami (8.06.1970 r.)¹ wykorzystała dany jej czas maksymalnie. Już w czasie nauki w szkole średniej organizowała akcje charytatywne. Doniosłość jej działania w sferze ochrony praw dzieci jest trudna do przecenienia. Wśród jej licznych inicjatyw, które są kontynuowane, warto przypomnieć założenie w 1958 r., nadal funkcjonującego, domu dla samotnych matek w Chyliczkach². Teresa Strzembosz była też pomysłodawczynią i współzałożycielką pierwszego ośrodka adopcyjno-opiekuńczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci (dalej TPD), który rozpoczął działalność we wrześniu 1960 r.³ Kształt „pośrednictwa adopcyjnego”, współcześnie szczegółowo unormowanego w dziale V ustawy z 9.06.2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej⁴, stanowi kontynuację modelu działania ośrodków adopcyjno-opiekuńczych wypracowanego w ramach TPD⁵. Realizuje koncepcję (zmodyfikowaną do współczesnych potrzeb

¹ W syntetycznej formie informacje o Teresie Strzembosz zob. A. Strzembosz (współpraca S. Piszczyk, J. Strzemboszuwna), *Rodowód Strzemboszuwna*, Warszawa 2023, s. 48–51. Teresie Strzemboszuwnie są poświęcone m.in. opracowania monograficzne: E. Sujak, *Charyzmat zaangażowania. Życie Teresy Strzembosz*, Warszawa 1988; B. Perzanowska, *Teresa Strzembosz i jej dzieło poradnictwa rodzinnego w Polsce*, Łomianki 2010.

² Teresa Strzembosz stworzyła (z aprobatą prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego) „całkowicie oryginalną placówkę według własnej koncepcji. Nie miała w Polsce żadnego pierwowzoru. «Jej» dom ściśle wiązał matkę z dzieckiem”. Dom Samotnej matki w Chyliczkach k. Warszawy nosi imię Teresy Strzembosz. Aktualnie jest to instytucja charytatywna archidiecezji warszawskiej powołana przez Fundację Bliisko Rodziny. Zob. <https://dsmchylizki.pl/> (dostęp: 6.11.2025 r.).

³ 50 lat Ośrodka Adopcyjno-Opiekuńczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Warszawie, Warszawa 2010, s. 4, <https://www.adopcjapd.pl/50-lecie-oa/> (dostęp: 6.11.2025 r.). Swoistym fenomenem przy tworzeniu pierwszego ośrodka adopcyjnego (do 1962 r. noszącego nazwę Ośrodek Przysposobienia Dzieci) było współdziałanie wybitnych indywidualności o różnych przekonaniach, połączonych „wrażliwością na krzywdę dziecka, rozumiejący potrzebę pracy «ponad podziałami»”. Zob. też W. Borek, A. Urbański, *Strzembosz – portret rodzinny*, Kraków 1995, s. 154–160.

⁴ Tekst jedn.: Dz.U. z 2025 r. poz. 49.

⁵ Zob. przykładowo R. Pawłowska, *Ośrodki adopcyjno-opiekuńcze a kompensacja sieroctwa dziecięcego*, Gdańsk 1993.

i realizującą zobowiązania międzynarodowe Polski), której inicjatorką była Teresa Strzemboszówna.

Tomasz Strzembosz (zmarły 16.10.2004 r.) był znanym historykiem, profesorem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (dalej KUL) i Polskiej Akademii Nauk (dalej PAN) oraz zasłużonym harcerzem (m.in. współtwórcą Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej)⁶.

Rodzicami wymienionych byli Adam Strzembosz senior (1895–1968)⁷, adwokat, i Zofia z Gadomskich (1898–1973)⁸, oboje wywodzący się ze szlacheckich⁹ rodzin ziemiańskich. Siedzibą rodową Adama Strzembosza seniora (urodzonego w Żytomierzu) był Oleksiniec położony nieopodal miasteczka Jarmolińce pomiędzy Kamieńcem Podolskim a Płoskirowem (dzisiejsza Ukraina), utracony w konsekwencji zaszłości historycznych. Ojciec matki, Romuald Gadomski, był właścicielem 120-hektarowego majątku Gadowiec położonego niedaleko Przasnysza¹⁰. Adam i Zofia z Gadomskich Strzemboszowie zawarli małżeństwo we wrześniu 1928 r. w Warszawie i tamże zamieszkali.

Przed podaniem informacji o etapach kształcenia oraz o dorobku naukowym i zawodowym Profesora Adama Strzembosza warto wspomnieć, że na jego formację intelektualną, postawę życiową, światopogląd, patriotyzm, podejście do spraw publicznych, niezwykłą skromność, bezpośredniość, wrażliwość na innych i okazywaną

⁶ Jak podaje Jan Ziółek (J. Ziółek, *Tomasz Strzembosz*, https://www.kul.pl/tomasz-strzembosz,art_81890.html [dostęp: 6.11.2025 r.]), Tomasz Strzembosz to „historyk II wojny światowej i Powstania Warszawskiego, a także historyk «białych plam» w najnowszych dziejach Polski. Był kierownikiem Pracowni Ziem Wschodnich II RP w Instytucie Studiów Politycznych PAN, wiceprzewodniczącym Rady Naukowej Instytutu Studiów Politycznych PAN, wiceprzewodniczącym «Solidarności» w Instytucie Historii PAN, Członkiem Rady Edukacji Narodowej w okresie stanu wojennego, współpracownikiem Społecznego Komitetu Wydawnictw Niezależnych, wykładowcą i członkiem Senatu w Collegium Civitas, członkiem korespondentem Towarzystwa Naukowego KUL, honorowym przewodniczącym Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej”. Zob. też: M. Wierzbicki, *Patroni naszych ulic. Profesor Tomasz Strzembosz (1930–2004)*, Bielsko-Biała 2014; A.F. Baran, *O Profesorze. Prof. Tomasz Strzembosz (1930–2004). Biogram*, https://www.fundacjastrzembosza.pl/o_profesorze.html (dostęp: 6.11.2025 r.).

⁷ Jak trafnie ocenili Wojciech Borek i Andrzej Urbański (W. Borek, A. Urbański, *Strzembosz...*, s. 7), „rodzinne zaplecze określa w znacznym stopniu cechy charakteru, umysłowości, a nawet konkretne zachowania człowieka. Jest kapitałem, z którego można w życiu czerpać (...). W rodzinie Strzemboszków dziedzictwo to świadomie pielęgnowano (...)”. Jak informują wskazani autorzy (W. Borek, A. Urbański, *Strzembosz...*, s. 15), w dokumentach z lat 1256–1257 występuje łowczy na dworze książąt mazowieckich, który używał przydomka Strzembosz i przynależał prawdopodobnie „do warstwy tzw. komesów, czyli bezpośredniego otoczenia księcia”. Natomiast Profesor Adam Strzembosz (A. Strzembosz [współpraca S. Piszczek, J. Strzemboszówna], *Rodowód...*, s. 8) twierdzi, że pierwszy przedstawiciel rodziny, „od którego można wyprowadzić wszystkich Strzemboszków, gdyż zachował się nieprzerwany ciąg pokoleń, nazywał się Piotr z Jabłonicy (komornik graniczny radomski, którego ojcem był bliżej nam nie znany Jan) ożeniony ze Stachną”. Pierwszy ze znanych rodzinie dokumentów, w których jest wymieniony „Piotr, inaczej Strzembosz z Jabłonicy (Petrus alias Strzambosz de Jablonicza), Strzembosz z Jabłonicy (Strambossius de Jablonicza)”, pochodzi z 1413 r.

⁸ Zofii z Gadomskich Strzemboszowej nie udało się, z przyczyn obiektywnych, zakończyć rozpoczętych studiów polonistycznych. Po zakończeniu wojny pracowała jako bibliotekarka.

⁹ Linia rodziny, do której należy Profesor Adam Strzembosz, przynależała do herbu Jastrzębiec (Strzemboszowie używali też herbu Wieniawa), rodzinie matki Profesora – herb Rola. Zob. W. Borek, A. Urbański, *Strzembosz...*, s. 9–43; A. Strzembosz (współpraca S. Piszczek, J. Strzemboszówna), *Rodowód...*, s. 40.

¹⁰ W. Borek, A. Urbański, *Strzembosz...*, s. 104–105.

im empatię, a nawet (co najmniej pośrednio) na wybór problematyki badań naukowych, istotny wpływ miało wychowanie rodzinne.

Ze wspomnień Profesora wynika, że bezwzględną miłość, serdeczność, żarliwą religijność, pełną poświęcenia pieczę, troskę o zaspokojenie potrzeb życiowych zapewniała dzieciom matka¹¹. Wiedza z różnych dziedzin, kształtująca intelektualnie dzieci, wykraczająca bardzo znacznie ponad programy nauczania, oraz godne naśladowania postawy przekazywane były głównie przez ojca. Doniosłą rolę odegrały zalecane przez niego lektury, wyjaśnienia dokonywane z talentem pedagogicznym w formie pobudzającej samodzielne myślenie, a także prowadzone w domu rodzinnym dyskusje i przykład własny¹². Profesor tak to ujął: „nasz ojciec był bardzo dumny ze swojej rodziny i stawiał przed nami stale bardzo wysokie wymagania. Uważał, że jesteśmy zobowiązani do ogromnego wysiłku, by być kimś dla kraju, by podtrzymać postawę, która charakteryzowała poprzednie pokolenia. Nigdy u nas celem nie było bogacenie się czy jakaś żądza władzy – rysem charakterystycznym była natomiast postawa służby. (...) Jeżeli ktoś został lepiej niż inni wyposażony przez dom rodzinny, to jest zobowiązany do znacznie większego wysiłku, odpowiedzialności i świadczenia na rzecz innych. Inaczej niż ktoś kto zdobył ostrogi inteligencji w pierwszym pokoleniu”¹³.

Rodzeństwo podjęło naukę po ukończeniu 7. roku życia – chłopcy w prywatnej szkole im. Andrzeja Małkowskiego. Ukończyli w niej dwie klasy. Po wybuchu wojny materiał klasy trzeciej przerobili w domu pod kierunkiem prywatnej nauczycielki, a zarazem bliskiej krewnej – Zofii Pawlusiówny (później, po mężu, Gacowej). Egzamin do klasy czwartej szkoły powszechnej zdali „bez większych problemów”¹⁴. Jednakże, jak wspominał Profesor A. Strzembosz, „Nasza klasa zupełnie nie

¹¹ Wspominając okres wojenny, w szczególności po powstaniu warszawskim, Profesor stwierdził: „Jak przeżyliśmy ten okres właściwie pozbawiony środków do życia – to tajemnica naszej Matki” (A. Strzembosz, *Wspomnienia*, Warszawa 2001, niepubl., egzemplarz подарowany autorce 24.02.2003 r., s. 23).

¹² Jak wynika ze wspomnień Profesora A. Strzembosza (A. Strzembosz, *Wspomnienia...*, s. 19–20), niezależnie od nauki szkolnej, ojciec wieczorami czytał całej rodzinie (ale także wyjaśniał i interpretował) polską literaturę romantyczną, patriotyczną (w tym oczywiście *Trylogię* Henryka Sienkiewicza), fantastyczną (*Trylogia księżycowa* Jerzego Żuławskiego, zaprzyjaźnionego z dziadkiem Profesora – Wacławem Strzemboszem), a także pozycje z literatury obcej. Profesor A. Strzembosz wspominał o wrażeniu, jakie zrobił na nim czytany przez ojca *Cyrano de Bergerac* Edmonda Rostanda, *Don Juan* Tenorio autorstwa José Zorrilla, oraz stwierdził: „Właściwie poznaliśmy, łącznie z interpretacją Ojca, cały podstawowy kanon literatury”. Przedmiot „edukacji domowej” realizowanej przez Adama Strzembosza seniora obejmował także problematykę filozoficzną, religijną (w tym teologiczną). W tym kontekście warto wspomnieć, że Adam Strzembosz senior mawiał, iż ludzie dzielą się na pobożnych i nabożnych. Nabożni chodzą na nabożeństwa. Pobożni żyją po Bożemu. Należał do tych drugich. Dzieci „zdystansowały Ojca w wierze”, w szczególności córka Teresa. Ciekawą metodą rozwijającą samodzielne myślenie była wspólna lektura „Tygodnika Powszechnego” i polemiczne rozmowy na tematy wynikające z lektury, później „kółko dyskusyjne”, w ramach którego każde z dzieci wygłaszało kilkunastominutowy referat na wybrany przez siebie temat. Istotnym, choć „pośrednim”, elementem kształtującym młodych Strzemboszków było przysłuchiwanie się dyskusjom prowadzonym przez Adama Strzembosza seniora z przyjaciółmi (w tym z przedwojennymi działaczami narodowymi – Józefem Stemlerem i Konstantym Skrzyńskim) na tematy historyczne, polityczne, społeczne. Zob. W. Borek, A. Urbański, *Strzembosz...*, s. 120–125 oraz 144–146.

¹³ Rozmowa z *Adamem Strzemboszem*, [w:] W. Borek, A. Urbański, *Strzembosz – portret rodzinny*, Kraków 1995, s. 164.

¹⁴ A. Strzembosz, *Wspomnienia...*, s. 16–17; W. Borek, A. Urbański, *Strzembosz...*, s. 131.

odpowiadała oczekiwaniom Rodziców – koledzy byli rozbisurmanieni”¹⁵. Niemniej tę szkołę ukończyli. Była ona sześcioklasowa. (W okresie okupacji w miastach szkoła powszechna była sześcioklasowa, na wsiach – siedmioklasowa). Na jesieni 1943 r. („w ramach zakonspirowanych kompletów”, organizowanych przez męskie Gimnazjum im. św. Stanisława Kostki) bracia¹⁶ podjęli naukę w pierwszej klasie gimnazjum¹⁷.

Do wybuchu powstania warszawskiego (w którym brał udział i został ranny Adam Strzembosz senior, wcześniej, w 1939 r., będący też czynnym obrońcą stolicy) cała rodzina pozostawała w Warszawie. Podczas powstania i przez pewien czas po nim dzieci pod pieczę matki przebywały (w bardzo trudnych warunkach mieszkaniowych) w Milanówku. Później rodzina, z rannym ojcem poruszającym się o kulach, przedostała się do Fałowic¹⁸, a następnie znalazła się w Krakowie. Tam bracia ukończyli drugą i trzecią klasę Gimnazjum im. Jana Kochanowskiego oraz wstąpili do 5 Krakowskiej Drużyny Harcerzy kontynuującej tradycje przedwojennego harcerstwa¹⁹.

Po „epizodzie” krakowskim rodzina osiedliła się w Józefowie koło Otwocka. Warunki bytowe i lokalowe były tam bardzo trudne (niewielkie dwupokojowe mieszkanie „wygospodarowane” przez podział parteru drewnianego, zniszczonego domu letniskowego typu „świdermajer”, nieskanalizowanego, nieocieplonego, trudnego do ogrzania zimą). Rodzeństwo Strzemboszków uczęszczało wtedy do Samorządowego Gimnazjum i Liceum w Falenicy, gdzie bracia Adam i Tomasz zdali (z bardzo dobrymi wynikami) egzamin dojrzałości w 1949 r. Kontynuowali też działalność harcerską w 46 Warszawskiej Drużynie Harcerzy w Falenicy.

Obaj studia wyższe pierwszego stopnia odbyli na Uniwersytecie Jagiellońskim zgodnie z sugestią ojca, pragnącego, aby się usamodzielnili, gdyż warunki, w jakich się wychowywali dotychczas, (jego zdaniem) do tego nie skłaniały²⁰. W tym okresie bracia nawiązali serdeczne przyjaźnie „na całe życie” z kolegami o podobnych zainteresowaniach i wspólnym światopoglądzie, z którymi pogłębiali wiedzę nienależącą do programu studiów oraz odbywali dyskusje, wycieczki i zamknięte rekolekcje w klasztorze benedyktynów w Tyńcu. Jak wspominał Profesor Adam Strzembosz:

¹⁵ Z podanych przykładów owego „rozbisurmanienia” wynika po prostu, że silniejsi chłopcy stosowali przemoc fizyczną i psychiczną wobec słabszych bądź wobec kolegów w jakiś sposób „innych” (np. w związku z rudą barwą włosów) i przez to „napiętnowanych”. Zob. A. Strzembosz, *Wspomnienia...*, s. 17.

¹⁶ Teresa Strzembosz po ukończeniu w Warszawie szkoły powszechnej uczęszczała do szkoły krawieckiej, w której prowadzono tajne nauczanie gimnazjalne. W ten sposób pierwszą klasę gimnazjum zaliczyła *de facto* w gimnazjum panny Gepnerówny. Gdy rodzina znalazła się w Krakowie, Teresa Strzembosz uczęszczała do żeńskiego IX Państwowego Gimnazjum im. Hoene-Wrońskiego.

¹⁷ Jak podaje Profesor (A. Strzembosz, *Wspomnienia...*, s. 17), „Rodzice zdecydowali się, mimo konspiracyjnej działalności Ojca (współpracował z Delegaturą Rządu na Kraj) na przyjmowanie kompletów w naszym mieszkaniu 3 razy w tygodniu”.

¹⁸ Właścicielem majątku i dworu w Fałowicach pod Gdowem (województwo małopolskie) był ojciec bratowej Adama Strzembosza seniora Edmund Ginwill-Piotrowski (zmarły w 1946 r.), z którym od 30. lat XX w. (Tomasz Strzembosz poślubił córkę właściciela Fałowic 28.06.1930 r.) rodzina Strzemboszków utrzymywała serdeczne stosunki rodzinne. Zob. W. Borek, A. Urbański, *Strzembosz...*, s. 106–107.

¹⁹ Bezpośrednio po wojnie komendantem Chorągwi Krakowskiej był harcmistrz Eugeniusz Fik, przedostatni komendant Chorągwi Krakowskiej Szarych Szeregów. A. Strzembosz, *Wspomnienia...*, s. 33.

²⁰ W. Borek, A. Urbański, *Strzembosz...*, s. 151.

„żywo interesowaliśmy się tym, jaka powinna być Polska, gdy będzie można mieć wpływ na jej ustrój polityczny, społeczny i ekonomiczny”²¹.

Adam Strzembosz ukończył na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego studia pierwszego stopnia z wynikiem bardzo dobrym, co umożliwiło mu podjęcie studiów drugiego stopnia (magisterskich) na Uniwersytecie Warszawskim z zakresu prawa międzynarodowego (w założeniu przygotowujące do służby dyplomatycznej), uchodzące za elitarne (12-osobowa grupa absolwentów studiów pierwszego stopnia z całej Polski). Praca magisterska (oceniona jako bardzo dobra) została obroniona w 1953 r. Dotyczyła sytuacji prawnej Maroka, mającego status protektoratu francuskiego²².

W owym czasie absolwenci studiów wyższych byli zobowiązani do podjęcia pracy we wskazanym miejscu zatrudnienia. „Nakaz pracy” musiał być realizowany w okresie 3-letnim. Jak pisał Profesor A. Strzembosz: „studia zakończone w 1953 r., mimo ogromnego braku ludzi z wyższym wykształceniem, i to pełnym, dawały przepustkę do pracy zgodnej z kwalifikacjami tylko dla pewnych politycznie. Do takich nie należałem. Wśród 12 studentów na kursie magisterskim prawa międzynarodowego, rekrutujących się ze wszystkich wydziałów prawa był kapitan KBW (...), któremu powierzono nadzór polityczny. Kiedyś w rozmowie zapytał mnie, kim chciałbym być po zakończeniu studiów. Odpowiedziałem «porządnym człowiekiem». Zrozumiał to właściwie. Dostałem nakaz pracy do Biura Świadczeń Zagranicznych Centrali ZUS, co może brzmiało dumnie, ale polegało na przyznawaniu rent Polakom, którzy jakiś czas pracowali we Francji lub w Belgii, albo jeszcze gdzie indziej. (...) Wszyscy moi koledzy i bezpośredni przełożeni mieli najwyżej średnie wykształcenie. (...) Po pewnym czasie (...) zlikwidowano Centralę ZUS, a w jej miejsce utworzono Zarząd Rent, stanowiący jedną z komórek Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej (...) jeden z naczelników wydziału miał tylko ukończoną szkołę podstawową. (...) Stosunki w Ministerstwie były dość parszywe. Ministrem był tramwajarz, przy tym „ludowy” generał. (...) Trzyletni nakaz pracy zbliżał się ku końcowi. Udało mi się przekonać zwierzchników, że w ZUS czy Ministerstwie i tak nie zostanę, a więc niech mi pozwolą starać się o aplikację sądową (...) zwróciłem się w tej sprawie do Ministerstwa Sprawiedliwości. Po paru tzw. podchwytliwych pytaniach na temat niezawisłości sędziowskiej (warte dobrej anegdoty) – zostałem zakwalifikowany, mimo braku partyjności i tzw. aktywności społecznej. Odwiliż była już w toku. Od 1 września 1956 r. byłem aplikantem sądowym”²³.

W okresie „przełomu październikowego” Profesor Adam Strzembosz (podobnie jak i jego brat Tomasz) był zaangażowany w działania na rzecz „przywrócenia harcerstwa”, w których uczestniczyli wybitni instruktorzy harcerscy wcześniej działają-

²¹ Tymi przyjaciółmi byli Janusz Homplewicz (prawnik, etyk, pedagog, późniejszy profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Rzeszowskiego), Henryk Jagielski (dr nauk prawnych, adwokat z praktyką w Opolu), Stanisław Stec (radca prawny), Kazimierz Tokarski (historyk, później kustosz Biblioteki Instytutu Onkologicznego w Krakowie, m.in. znawca filozofii hinduskiej). Zob. A. Strzembosz, *Wspomnienia...*, s. 41–42.

²² W tej sytuacji nie dziwi, że promotor zasugerował, aby tytuł eksponował „ruch wyzwoleniczy narodów uciskanych na przykładzie Maroka” (W. Borek, A. Urbański, *Strzembosz...*, s. 161).

²³ A. Strzembosz, *Wspomnienia...*, s. 44–46.

cy w Szarych Szeregach²⁴. Pracował w hufcu Związku Harcerstwa Polskiego (ZHP) w Otwocku oraz prowadził drużynę starszoharcerską (głównie złożoną ze studentów) w Józefowie. Niestety dosyć szybko nastąpiły „czystki personalne”, hufiec się rozpadł. Jak napisał Profesor we wspomnieniach: „Etap «odrodzonego harcerstwa» mieliśmy za sobą, chociaż jeszcze istniały pojedyncze drużyny, ideowe i prawdziwie harcerskie, które działały w półkonspiracji – przed własnymi władzami”²⁵.

Adam Strzembosz 1.06.1957 r. w kościele w Józefowie poślubił Zofię Mont, a podczas tej uroczystości państwo młodzi przechodzili przez szpaler instruktorów harcerskich²⁶. Założona rodzina była źródłem miłości, szczęścia, siły i wsparcia, mimo bardzo trudnych warunków materialnych i mieszkaniowych, z jakimi przez długie lata zmagali się małżonkowie z czworgiem wspólnych dzieci. Zgodnie z brzmieniem przysięgi małżeńskiej rozłączyła ich śmierć. Adam Strzembosz zmarł 10.10.2025 r.

3. Praca w sądownictwie, początkowy etap pracy naukowej

Po odbyciu aplikacji i zdaniu egzaminu sędziowskiego z wynikiem bardzo dobrym i z pierwszą lokatą Adam Strzembosz w marcu 1958 r. został mianowany asesorem i skierowany do pracy w wydziale ksiąg wieczystych. W styczniu 1961 r. został mianowany sędzią powiatowym Sądu Powiatowego dla Warszawy-Pragi i skierowany do orzekania w Wydziale dla Nieletnich tego sądu. Powierzono mu też funkcję Zastępcy przewodniczącego wydziału.

Do zadań Sędziego A. Strzembosza należał m.in. nadzór nad Schroniskiem dla Nieletnich w Falenicy²⁷. W ramach realizacji tego zadania poznał prof. Stanisława Batawie, uważanego wówczas za najwybitniejszego polskiego kryminologa, który zaproponował Sędziemu A. Strzemboszowi współpracę oraz przygotowanie rozprawy doktorskiej.

W ramach tej współpracy oraz pod wpływem zachęty do podjęcia badań naukowych powstały artykuły Adama Strzembosza opublikowane w latach 60. XX w.:

- *O nowych formach oddziaływania na nieletnich przestępców*, „Ławnik Ludowy” 1962, nr 12;
- *Międzynarodowy kurs sędziów dla nieletnich*, „Biuletyn Sądownictwa dla Nieletnich” 1963, nr 4;

²⁴ Zob. przykładowo W. Hausner, M. Wierzbicki, *Sto lat harcerstwa*, Warszawa 2015, w szczególności s. 84–91 oraz 96–100; R. Grzybowski, *Odradzanie się harcerstwa polskiego po 1956 r. i próby włączenia go w struktury systemu wychowawczego szkoły*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2007/23, s. 35–46.

²⁵ A. Strzembosz, *Wspomnienia...*, s. 50.

²⁶ A. Strzembosz, *Wspomnienia...*

²⁷ Schronisko dla Nieletnich w Falenicy (dla chłopców) powstało w 1959 r. Jego utworzenie było związane z potrzebą właściwej diagnozy chłopców sprawiających trudności wychowawcze, naruszających normy prawa lub prezentujących zachowania nieakceptowalne społecznie. Wskazywano, że ma spełniać funkcję diagnostyczną, zapobiegawczą i resocjalizacyjną. Schronisko dla Nieletnich Dziewcząt w Falenicy utworzono w 1963 r. Zob. M. Bąk, *Podstawy prawne regulujące funkcjonowanie schroniska dla nieletnich i zakładu poprawczego*, [w:] *Schronisko dla Nieletnich i Zakład Poprawczy dla Dziewcząt w Falenicy 1959–2014. Monografia placówki*, red. T. Graca, K. Dziurzyński, Józefów 2014, s. 12, <https://www.wydawnictwo.wsge.edu.pl/pdf-137541-64646?filename=Schronisko%20dla%20Nieletnich.pdf> (dostęp: 10.11.2025 r.).

- *Czy ucieczki opłacają się*, „Biuletyn Sądownictwa dla Nieletnich” 1964, nr 1;
- *Nieletni sprawcy kradzieży w praktyce sądowej* (współautor S. Batawia), „Państwo i Prawo” 1964, nr 4;
- *Z zagadnień polityki stosowania środków wychowawczo-poprawczych*, „Biuletyn Sądownictwa dla Nieletnich” 1965, nr 2;
- *Wyniki badań dalszych losów nieletnich i młodocianych recydywistów* (współautorzy: S. Batawia, H. Kołakowska, S. Szelhaus), „Państwo i Prawo” 1965, nr 4;
- *O niektórych usterkach obowiązującego prawa karnego* (Uwagi sędziego dla nieletnich), „Państwo i Prawo” 1966, nr 1;
- *Nieletni sprawcy kradzieży w praktyce sądowej w świetle wyników badań nad recydywą podsądnych oraz wnioski wynikające z badań dla prac ustawodawczych* (współautor S. Batawia), „Państwo i Prawo” 1966, nr 11;
- *Nieletni przestępcy w świetle badań kryminologicznych i postulaty ustawodawcze* (współautor S. Batawia), „Państwo i Prawo” 1968, nr 6;
- *Niektóre zagadnienia przestępczości nieletnich w mieście i na wsi* (na podstawie danych statystyki milicyjnej), „Państwo i Prawo” 1969, nr 11;
- *Niektóre zagadnienia patologii społecznej*, [w:] Warszawa. Socjologiczne zagadnienia stolicy i aglomeracji, red. S. Nowakowski, Warszawa 1969.

W 1966 r. Sędzia A. Strzembosz został oddelegowany do sprawowania funkcji sędziego wizytatora do spraw nieletnich w Sądzie Wojewódzkim dla m.st. Warszawy. Nominację na sędziego wojewódzkiego Adam Strzembosz uzyskał po 2 latach sprawowania funkcji sędziego wizytatora. Jak sam stwierdził, to opóźnienie w nominacji było skutkiem „donosów o charakterze politycznym”²⁸. Funkcję sędziego wizytatora Adam Strzembosz sprawował do 1974 r. W tym czasie był także wykładowcą prawa dla nieletnich dla aplikantów odbywających aplikację w Sądzie Wojewódzkim dla m.st. Warszawy.

W 1969 r. Sędzia A. Strzembosz w Zakładzie Kryminologii PAN obronił pracę doktorską *Nieletni sprawcy kradzieży w środowisku wielkomiejskim*, napisaną pod kierunkiem prof. Stanisława Batawii. Uzyskała ona w 1970 r. II nagrodę w prestiżowym w środowisku prawniczym konkursie miesięcznika „Państwo i Prawo” na najlepsze prace doktorskie i habilitacyjne z zakresu nauk prawnych. Na bazie tej rozprawy, w 1971 r., została opublikowana przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe monografia o takim samym tytule²⁹.

4. Praca naukowa w Instytucie Badania Prawa Sądowego

Na podstawie art. 4 ust. 1 i 4 ustawy z 17.02.1961 r. o instytutach naukowo-badawczych³⁰ Prezes Rady Ministrów 28.09.1973 r. wydał zarządzenie nr 73 w sprawie

²⁸ A. Strzembosz, *Wspomnienia...*, s. 54.

²⁹ Zob. A. Kossakowska, *Recenzja monografii A. Strzembosza, „Nieletni sprawcy kradzieży w środowisku wielkomiejskim”*, Warszawa 1971, „Kronika Warszawy” 1972/3/3(11), s. 99–100.

³⁰ Tekst jedn.: Dz.U. z 1965 r. Nr 19, poz. 129 ze zm.

utworzenia Instytutu Badania Prawa Sądowego³¹, które weszło w życie z dniem ogłoszenia. Instytut powstał w drodze przekształcenia Ośrodka Badań Przeszłości w Warszawie.

Zgodnie z § 4 wskazanego zarządzenia przedmiotem działania Instytutu miało być „organizowanie i prowadzenie prac naukowo-badawczych w zakresie skuteczności środków prawnych stosowanych przez sądy i prawidłowości ich wykonywania”. Szczegółowy zakres działania Instytutu oraz zakres i sposób działania jego organów, zgodnie z § 5 zarządzenia, miał określić statut nadany przez Ministra Sprawiedliwości. Minister ten miał ustalić strukturę organizacyjną Instytutu (§ 6 zarządzenia) oraz sprawować nadzór nad nim (§ 3 zarządzenia). Siedziba Instytutu znajdowała się w Warszawie, w gmachu Ministerstwa Sprawiedliwości.

Przedmiot badań, jakie miały być wykonywane w IBPS, był zgodny z zainteresowaniami naukowymi sędziego dr. Adama Strzembosza, który wystąpił o delegowanie do pracy w Instytucie. Prośba o delegację została uwzględniona i od 1974 r. A. Strzembosz rozpoczął pracę w IBPS na stanowisku adiunkta. Mógł skoncentrować się na pracy naukowej i – w odróżnieniu od sytuacji łączenia pracy sędziowskiej z nauką podczas przygotowywania doktoratu – już (jak stwierdził) pracę w IBPS realizował „bez szkody dla rodziny i własnego zdrowia”³². W kontekście tego stwierdzenia celowe wydaje się przypomnienie, że w okresie, w którym A. Strzembosz związał swoje losy zawodowe z sądownictwem i pracą naukową, warunki wykonywania funkcji sędziego i naukowca znacznie odbiegały od współczesnych. Wymagały większego nakładu pracy, stałego korzystania z bibliotek bez możliwości kopiowania materiałów³³. Gromadzenie dokumentacji w ramach badań kryminologicznych i badań aktowych związane było z odręcznym robieniem odpisów, sporządzaniem notatek. (Urządzeń kopiujących, nawet bardzo prymitywnych, prawie nie było). Obliczeń statystycznych nie wspomagały, jak obecnie, programy komputerowe. Profesjonalne wykonanie dobrych jakościowo badań na obszernym materiale było trudne i czasochłonne, także z przyczyn technicznych. Łączenie pracy naukowej w kryminologii z pracą sędziego dla nieletnich, nieograniczającą

³¹ M.P. z 1973 r. Nr 43, poz. 256.

³² A. Strzembosz, *Wspomnienia...*, s. 54.

³³ Dokumentacja sądowa w dużej części była sporządzana pismem ręcznym, zwykle mało czytelnie, a nawet nieczytelnie. Nie istniały systemy informacji prawniczej, jakie są stosowane obecnie. Publikowano bibliografie prawnicze, ale nie były one kompletne ani aktualne (choćby z uwagi na dosyć długi proces wydawniczy). Aby kompletnie zebrać polską literaturę, konieczne było osobiste wielokrotne przeglądanie zasobów bibliotecznych w wielu placówkach i bieżące śledzenie wszystkich publikacji. Samo gromadzenie literatury wymagało wiele czasu, a pozyskanie pozycji literatury, innej niż radziecka (która, wbrew pozorom, też nie była ani powszechnie dostępna w księgarniach, ani kompletna w zbiorach bibliotecznych) oraz spoza kręgu państw demokracji ludowej, nie zawsze było możliwe, a zawsze trudne i czasochłonne. Jeszcze trudniej było o literaturę „zachodnią”, a nawet o pozyskanie aktualnych, podstawowych dla badanej tematyki aktów normatywnych obowiązujących w państwach kapitalistycznych. Kartoteka orzecznictwa Sądu Najwyższego, dostępna w siedzibie tego sądu, zgodnie z nazwą zawierała zapisane na papierowych kartkach („fiszkach”) pismem maszynowym (niekiedy ręcznym) tezy orzeczeń. Jeżeli dane orzeczenie nie było opublikowane, a okazywało się istotne dla badacza, jego treść należało przepisać. Bezpośrednia współpraca i międzynarodowa wymiana naukowa była ograniczona i kontrolowana politycznie.

się do orzekania³⁴, było szczególnie obciążające. Nie wiązało się też z uzyskiwaniem wynagrodzenia adekwatnego do nakładu pracy. Musiało odbywać się kosztem odpoczynku, czasu dla rodziny i dbałości o jej status materialny.

Po nadaniu dr. A. Strzemboszewi w 1979 r. stopnia naukowego doktora habilitowanego przez Radę Naukową Instytutu Państwa i Prawa PAN, na podstawie dorobku naukowego, w tym monografii *Zapobieganie niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży. (Wyniki badań empirycznych nad postępowaniem opiekuńczym w sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej)*, wydanej przez Wydawnictwo Prawnicze w 1979 r.³⁵, Minister Sprawiedliwości powołał go w styczniu 1980 r. na stanowisko docenta w IBPS. Rozprawa habilitacyjna, analogicznie jak rozprawa doktorska, uzyskała II nagrodę w konkursie miesięcznika „Państwo i Prawo” na najlepsze prace doktorskie i habilitacyjne z zakresu nauk prawnych.

W okresie pracy w IBPS docent A. Strzembosz opublikował m.in. wymienione niżej rozprawy i artykuły naukowe:

- *Orzecznictwo warszawskich sądów opiekuńczych w świetle badań dalszych losów dzieci z rodzin alkoholika*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1974, nr 1;
- *Aktualna i postulowana rola sądu opiekuńczego w systemie profilaktyki społecznej*, „Nowe Prawo” 1974, nr 4;
- *Rozmiary recydywy u nieletnich podsądnych sprawców kradzieży*, „Archiwum Kryminologii” 1974, t. 6;
- *Niektóre zjawiska patologiczne we współczesnej rodzinie*, [w:] *Przemiany rodziny polskiej*, red. J. Komorowska, Warszawa 1975;
- *Dzieci szczególnej troski*, „Gazeta Sądowa” 1975, nr 11;
- *Organizacja i kompetencje włoskich sądów dla nieletnich*, „Gazeta Prawnicza” 1976, nr 5;
- *Mała wspólnota*, „Gazeta Prawnicza” 1976, nr 7;
- *Specjalista zwany „superviseur”*, „Gazeta Prawnicza” 1976, nr 8;
- *Walka z prostytutką we Włoszech*, „Gazeta Prawnicza” 1976, nr 12;
- *Przesłuchanie dzieci i młodzieży*, „Gazeta Prawnicza” 1976, nr 19;
- *Rozmiary sieroctwa społecznego w świetle orzecznictwa sądów opiekuńczych*, [w:] *Wybrane zagadnienia patologii rodziny*, red. M. Jarosz, Warszawa 1976;
- *Problematyka rozmiaru przestępczości nieletnich*, „Problemy Wymiaru Sprawiedliwości” 1976, nr 4;
- *Dzieci z 200 rodzin alkoholików i alkoholiczek*, „Archiwum Kryminologii” 1976, t. 7;
- *Nowe kierunki w postępowaniu z nieletnimi skierowanymi do zakładów we Włoszech*, „Szkoła Specjalna” 1977, nr 1;
- *Przestępczość nieletnich w środowisku wielkomiejskim* (współautor), *Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego* 1977, nr 5;

³⁴ Zob. K. Grześkowiak, *XXV-lecie sądownictwa dla nieletnich*, „Problemy Wymiaru Sprawiedliwości” 1974/5(2), w szczególności s. 152–156.

³⁵ Z. Ostrihanska, *Recenzja monografii A. Strzembosza, „Zapobieganie niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży. (Wyniki badań empirycznych nad postępowaniem opiekuńczym w sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej)”*, Warszawa 1979, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1979/12, s. 286–289.

- *Prawne środki ingerowania w uprawnienia rodzicielskie w nowych ustawodawstwach państw europejskich*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1977, nr 6;
- *Postępowanie przygotowawcze w sprawach nieletnich*, „Nowe Prawo” 1977, nr 12;
- *O nowe zasady organizacji i postępowania przed sądem rodzinnym* (współautorka W. Stojanowska), „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1978, nr 10;
- *Działania profilaktyczne w sądowym postępowaniu wykonawczym* (współautorzy E. Janiszewska-Talago, E. Warzocha), [w:] *Profilaktyka funkcją wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 1979;
- *Przyczyny wieloletniego przebywania wychowanków domów małego dziecka w placówkach opiekuńczo-wychowawczych* (współautor A. Żmudzki), „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1979, nr 11;
- *Środki opieki nad dziećmi społecznie zaniedbanymi*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1979, nr 12;
- *Zalety i niebezpieczeństwa rozszerzenia kompetencji sędziego dla nieletnich*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1980, nr 13.

W IBPS zostały też przeprowadzone (przez 7-osobowy zespół pod kierownictwem Adama Strzembosza)³⁶ badania statystyczne, aktowe i ankietowe nad funkcjonowaniem do końca 1981 r. „sądów rodzinnych”, powstałych 1.01.1978 r. Utworzenie takich sądów nastąpiło wskutek przekształcenia wydziałów dla nieletnich, funkcjonujących w sądach rejonowych, w wydziały rodzinne i nieletnich, nazywane sądami rodzinnymi. Nastąpiło to na podstawie zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z 1977 r. zmieniającego tymczasowy regulamin sądów wojewódzkich i rejonowych w sprawach administracji i nadzoru³⁷.

Zespół badawczy IBPS stwierdził m.in. „niewłaściwe przygotowanie organizacyjne reformy sądownictwa, a także (...) małe liczenie się z aktualnie istniejącymi możliwościami”³⁸. Wyniki badań skłoniły Adama Strzembosza do oceny, że „Usunięcie stwierdzonych mankamentów wymagałoby ogromnej rozbudowy aparatu sądowego, przede wszystkim zaś zwiększenia liczby sędziów tak znacznego, by mimo konieczności koncentracji uwagi na orzecznictwie dysponowali jeszcze dostateczną ilością wolnego czasu dla zajęcia się pozostałymi zadaniami. (...) Trzeba więc się zdecydować albo na naprawę duże wydatki łączące się z uprzywilejowanym potraktowaniem wielkiej liczby spraw sądowych, albo na ograniczenie kompetencji sądów rodzinnych i uprzywilejowane potraktowanie spraw najważniejszych dla prawidłowego rozwoju dzieci i młodzieży. Należy też pamiętać o obciążeniu psychiki sędziów rodzinnych

³⁶ Współautorami badania byli doc. A. Sokołowska, doc. T. Szymanowski, doc. M. Rudnik, dr Z. Rosiak, sędzia A. Kielasińska, mgr M. Sieradzka, mgr L. Ustaborowicz-Jakimowicz. (Zachowano kolejność i formę przedstawienia współpracowników przez A. Strzembosza, jako kierownika badania).

³⁷ Dz.Urz. MS z 1977 r. Nr 6, poz. 24. Na temat utworzenia tzw. sądów rodzinnych zob. przykładowo: J. Bafia, *Sądy rodzinne – idea, cel, zamierzenia*, „Państwo i Prawo” 1979/7; J. Bafia, *Rola prawa i sądów rodzinnych w realizacji polityki państwa na rzecz umacniania rodziny*, „Nowe Prawo” 1980/1; M. Bańkowska, *XX-lecie sądownictwa rodzinnego w Polsce*, „Przegląd Sądowy” 1999/4.

³⁸ A. Strzembosz, *Polskie sądy rodzinne w świetle badań empirycznych*, „Archiwum Kryminologii” 1984/11, s. 205.

koniecznością posługiwania się kilkoma procedurami sądowymi, co przy szkoleniu powoduje koncentrację uwagi na przepisach prawa, a nie na racjonalnej polityce orzeczniczej i formach pomocy rodzinie³⁹. W konsekwencji zespół IBPS kierowany przez A. Strzembosza postulował znaczne ograniczenie rodzajów spraw rozpoznawanych przez wydziały rodzinne i nieletnich do takich, które wymagają „szczególnych kwalifikacji socjopedagogicznych przy ich rozpatrywaniu”⁴⁰.

Praca naukowo-badawcza Sędziego A. Strzembosza w IBPS była wysoko oceniana przez naukowców badających problematykę prawa rodzinnego i nieletnich. Godna odnotowania jest wyjątkowa życzliwość okazywana przez A. Strzembosza mniej doświadczonym badaczom (choć nie był ich promotorem w przygotowywanych rozprawach doktorskich), zaczynającym swoją pracę naukową poza IBPS (w szczególności w Instytucie Prawa Cywilnego Uniwersytetu Warszawskiego), wyrażająca się w udostępnianiu znanych mu informacji (np. z zakresu statystyki sądowej, która nie była tak dostępna jak współcześnie), udzielaniu wskazówek metodologicznych, dzieleniu się refleksjami wynikającymi z wiedzy teoretycznej i działalności orzeczniczej, a także pomocy przy organizowaniu badań aktowych⁴¹.

Mimo niewątpliwych osiągnięć w badaniach naukowych realizowanych w IBPS jednoznaczna postawa polityczna i aktywność opozycyjna spowodowały odwołanie Adama Strzembosza przez Radę Państwa ze stanowiska sędziego Sądu Wojewódzkiego w Warszawie 19.12.1981 r.⁴², co jednak nie powodowało automatycznego zakończenia pracy w IBPS. Aby uniemożliwić dalszą pracę docenta A. Strzembosza w Instytucie, podjęto decyzję o reorganizacji tej placówki przez likwidację Zakładu Prawa Rodzinnego i Młodzieży, w którym prowadził badania, a więc i likwidację zajmowanego stanowiska pracy.

5. Praca naukowa i dydaktyczna w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim

W Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, od chwili powołania tej uczelni, prawo kanoniczne było nauczane w ramach Wydziału Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych.

³⁹ A. Strzembosz, *Polskie...*, s. 212.

⁴⁰ Podstawowe ustalenia tego badania zostały w syntetycznej formie omówione w opracowaniu M. Domański, E. Holewińska-Łapińska, J. Słyk, *Sądownictwo rodzinne w Polsce i założenia postulowanej jego reformy*, Warszawa 2025, s. 27–33, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/PDF/2025/PRAWO%20RODZINNE/2025_PrawoR_M_Domanski_E_Holewinska_J_Slyk_Sadownictwo-rodzinne-w-Polsce-i-zalozenia.pdf (dostęp: 10.11.2025 r.).

⁴¹ Potwierdzają to podziękowania zamieszczone w późniejszych publikacjach. Zob. przykładowo A. Łapiński, *Ograniczenia władzy rodzicielskiej w polskim prawie rodzinnym*, Warszawa 1975, s. 5; M. Safjan, *Od autora*, [w:] M. Safjan, *Instytucja rodzin zastępczych. Problemy prawno-organizacyjne*, Warszawa 1982, s. 5.

⁴² Gdy wprowadzono stan wojenny, doc. A. Strzembosz miał status sędziego, co prawdopodobnie uchroniło go od internowania. Zapewne dlatego już 19.12.1981 r. został odwołany ze stanowiska sędziego w grupie pierwszych 4 sędziów, wobec których Rada Państwa dokonała odwołania po wprowadzeniu stanu wojennego. Tak oceniał przykładowo Józef Krukowski. Zob. J. Krukowski, *Profesor Adam Strzembosz – twórczość naukowa i działalność publiczna*, [w:] *Ius et Lex. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Adama Strzembosza*, red. A. Dębiński, A. Grześkowiak, K. Wiak, Lublin 2002, s. 13.

Natomiast prawo świeckie, w okresie od 8.12.1918 r. do 1952 r., było nauczane w ramach Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych.

Jak można przeczytać w historii aktualnie działającego Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL⁴³, po zakończeniu II wojny światowej nastąpił dynamiczny rozwój Sekcji Prawnej na Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych. Przykładowo w roku akademickim 1949/1950 studiowało w tej sekcji 678 osób.

Działalność tego wydziału, w tym Sekcji Prawnej, została wstrzymana przez Ministra Oświaty decyzją z 23.06.1949 r. skierowaną do Rektora KUL. Minister zarządził stopniową likwidację Sekcji Prawnej Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych. Sekcja ta przestała istnieć w 1952 r., co było „pierwszym etapem przemyślanej polityki władz komunistycznych zmierzających do ograniczenia wpływu KUL-u na kształcenie i wychowanie młodzieży akademickiej. Wiązało się to z dążeniem do ideologizacji i instrumentalizacji prawa”⁴⁴.

Dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego KUL ks. prof. Józef Krukowski we wrześniu 1981 r. podjął decyzję o reaktywowaniu sekcji prawa świeckiego. Napotykało to na trudności „formalne (uzyskanie zgody władz państwowych na szczeblu centralnym) i personalne (pozyskanie nowych pracowników naukowych ideologicznie niezależnych od PZPR)”⁴⁵. Odnośnie tej drugiej kwestii profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego Witold Czachórski⁴⁶ i Andrzej Stelmachowski⁴⁷ zarekomendowali dr. hab. Adama Strzembosza⁴⁸, który podjął się misji odtworzenia Sekcji Prawa na KUL, rozpoczynając pracę na tej uczelni 1.03.1982 r. i obejmując kierownictwo tworzącej się Katedry Prawa Karnego. Od 1983 r. sprawował on kierownictwo Sekcji Prawa Świeckiego na Wydziale Prawa Kanonicznego i Świeckiego, a od 1985 r. – obowiązki Prodziekana wydziału i szereg innych funkcji piastowanych społecznie (np. w Komisjach Senackich: Wydawniczej, Bibliotecznej, Dyscyplinarnej). Wykładał prawo karne, prawo rodzinne, prawo nieletnich oraz patologię społeczną⁴⁹. Senat KUL nadał A. Strzemboszowi w 1986 r. tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk prawnych, zatwierdzony przez władze publiczne dopiero po 2 latach.

⁴³ M. Ordon, *Historia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL*, Lublin 2016, <https://www.kul.pl/historia-wydzialu,11451.html> (dostęp: 10.11.2025 r.).

⁴⁴ M. Ordon, *Historia...*

⁴⁵ M. Ordon, *Historia...*

⁴⁶ Prof. W. Czachórski (1915–1995), cywilista, znawca prawa zobowiązań, komparatysta. Od 1954 r. profesor Uniwersytetu Warszawskiego, od 1971 r. członek korespondent, a od 1980 r. członek rzeczywisty Polskiej Akademii Nauk. W latach 1973–1978 wiceprzewodniczący, a w latach 1978–1984 przewodniczący Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej do Spraw Kadr Naukowych.

⁴⁷ Prof. A. Stelmachowski (1925–2006) specjalizował się w prawie cywilnym i rolnym. Był m.in. ministrem edukacji w rządzie Jana Olszewskiego, marszałkiem Senatu I kadencji oraz prezesem Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”.

⁴⁸ J. Krukowski, *Profesor...*, [w:] *Ius...*, s. 13.

⁴⁹ J. Krukowski, *Profesor...*, [w:] *Ius...*, s. 13–14. Jak podaje autor, choć władze uczelni zapewniły A. Strzemboszowi etat docenta, do którego miał odpowiednie kwalifikacje oraz doświadczenie w pracy w IBPS, Urząd do Spraw Wyznań przez 6 lat „blokował tę nominację”. Formalnie więc dr hab. A. Strzembosz – mimo pełnienia licznych odpowiedzialnych zadań – zajmował w KUL stanowisko adiunkta.

Doświadczenia dydaktyczne Profesor A. Strzembosz miał już wcześniej. W latach 1974–1981 prowadził zajęcia w Wyższej Szkole Pedagogiki Specjalnej (aktualnie uczelnia ta nosi nazwę Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej) w Warszawie oraz na Wydziale Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego. Był też wykładowcą kształcącym aplikantów sądowych.

W nowym, zorganizowanym przez siebie, miejscu pracy w KUL Profesor A. Strzembosz realizował bardzo aktywnie funkcję nauczyciela akademickiego. Nie zaprzestał pracy naukowej. Zapewne najistotniejszym dziełem z tego okresu jest monografia *System sądowych środków ochrony dzieci i młodzieży przed niedostosowaniem społecznym* wydana przez Wydawnictwo KUL w 1985 r. Ważny dla praktyków wymiaru sprawiedliwości, studentów i aplikantów był też pierwszy komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich⁵⁰ oraz podręcznik akademicki: *Postępowanie w sprawach nieletnich w prawie polskim*, Lublin 1984.

Przejawem działalności naukowej było zorganizowanie przez Profesora A. Strzembosza w dniach 28–30.04.1988 r. w Kazimierzu Dolnym nad Wisłą ogólnopolskiej sesji poświęconej zagadnieniom reformy prawa karnego⁵¹.

Wśród artykułów i opracowań zamieszczonych w dziełach zbiorowych znalazły się m.in. poniższe pozycje⁵²:

- *Rozmiary przestępczości wśród dawnych podopiecznych sądu opiekuńczego – dzieci rodziców z ograniczoną władzą rodzicielską*, „Archiwum Kryminologii” 1982, t. 8–9;
- *Oddziaływanie kuratora na rodzinę dewiacyjną w świetle badań*, [w:] *Funkcjonowanie rodziny a problemy profilaktyki społecznej*, red. M. Ziemska, A. Kwak, Warszawa 1982;
- *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich*, cz. 1, „Problemy Alkoholizmu” 1984, nr 4;
- *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich*, cz. 2, „Problemy Alkoholizmu” 1984, nr 5;
- *Prawo człowieka do obrony przed przymusowym umieszczeniem lub zatrzymaniem w zakładzie psychiatrycznym w świetle tendencji zarysowujących się w środowiskach lekarskich i prawniczych*, Palestra 1988, nr 7;
- *Polski sąd rodzinny jako organ zapobiegający przestępczości nieletnich (III polsko-niemieckie kolokwium z zakresu prawa karnego i kryminologii; Przedmowa J. Skupiński)*, „Studia Prawnicze” 1988, nr 1–2;
- *Limitation of Right to communicate news in Polish Penal Law*, „The Review of Comparative Law” 1988, t. 1;
- *O nowe ujęcie celów kary w ustawodawstwie karnym*, „Państwo i Prawo” 1989, nr 11.

Profesor zawiesił pracę w KUL we wrześniu 1989 r. w związku z objęciem funkcji Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości w rządzie Premiera Tadeusza

⁵⁰ A. Strzembosz, *Nowa ustawa w sprawach nieletnich. Próba komentarza*, Warszawa 1983.

⁵¹ M. Ordon, *Emerytowani Profesorowie Wydziału Prawa KUL*, Adam Strzembosz, Lublin 2013, <https://www.kul.pl/historia-wydzialu,11451.html> (dostęp: 10.11.2025 r.).

⁵² W wykazie nie zostały uwzględnione głosy i publikacje w czasopiśmie o profilu społeczno-politycznym, jak przykładowo „Tygodnik Powszechny”, „Tygodnik Solidarność”, „Prawo i Życie”, „Znak”. Były liczne.

Mazowieckiego. Od 1990 r. był Sędzią Sądu Najwyższego i Pierwszym Prezesem tego sądu. Do pracy w KUL powrócił po przejściu w Sądzie Najwyższym w stan spoczynku pod koniec 1998 r. W 2000 r. został powołany na stanowisko profesora zwyczajnego. W 2003 r., w związku z pogarszającym się stanem wzroku, zakończył misję w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim⁵³. W podsumowaniu informacji o Adamie Strzemboszu w ramach prezentacji *Emerytowani Profesorowie Wydziału Prawa KUL* znajdują się następujące stwierdzenia: „Profesor Adam Strzembosz jest jedną z tych osób, które w największym stopniu przyczyniły się do rozwoju reaktywowanego Wydziału Prawa. Dziedzictwem, które Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji zawdzięcza Profesorowi Adamowi Strzemboszowi jest nie tylko jego droga życiowa, naznaczona wieloma wyrzeczeniami i osobistym poświęceniem. Stanowi je także jego niezłomna postawa i bezkompromisowość, które w trudnych czasach były motywacją jego wyborów, których nigdy się nie wstydził i z których był dumny. Spuścizną Profesora Strzembosza, która powinna inspirować w szczególności sposób nasz Wydział, są wysokie standardy, wynikające z tego, że w swojej działalności naukowej i społecznej zawsze kierował się zasadami humanizmu chrześcijańskiego”⁵⁴.

Wyrazem uznania ze strony środowiska naukowego było ofiarowanie Profesorowi Adamowi Strzemboszowi książki jubileuszowej *Ius et Lex*, przygotowanej i wydanej przez Wydawnictwo KUL w 2002 r.

6. Inne prace naukowe

Istotną pozycją w dorobku naukowym Profesora A. Strzembosza jest monografia *Sędziowie warszawscy w czasie próby 1981–1988*, opublikowana w 2005 r., przygotowana wspólnie z dr Marią Stanowską⁵⁵, poświęcona orzecznictwu sądów warszawskich w sprawach karnych o charakterze politycznym z okresu wskazanego w tytule. Profesor A. Strzembosz jest autorem I i III części monografii oraz *Wstępu, Posłowia*, a także współautorem *Zakończenia*. Część I zawiera rozdziały o następujących tytułach: rozdział 1. *Sądownictwo w Polsce w latach 1956–1979*; rozdział 2. *Sądownictwo polskie u początków „Solidarności”, w stanie wojennym i w okresie poprzedzającym przełom w 1989 roku*;

⁵³ W latach 2000–2003 Profesor A. Strzembosz był także wykładowcą Akademii Polonijnej w Częstochowie. W latach 2002–2004 był członkiem Rady Konsultacyjnej Centrum Monitoringu Wolności Prasy Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich (SDP). W latach 1999–2002 był prezesem Katolickiego Stowarzyszenia Wychowawców. Zob. M. Ordon, *Emerytowani...*

⁵⁴ M. Ordon, *Emerytowani...*

⁵⁵ Maria Stanowska (1945–2025) opracowała część II monografii opartą na badaniach aktowych (przedmiotem analizy były akta 481 spraw): rozdział 4. *Przestępstwa polityczne w orzecznictwie warszawskich sądów powszechnych i wojskowych lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku* (w którym omówiono wyniki badania aktowego w ujęciu statystycznym, kwalifikację prawną przestępstw, postępowanie doraźne, postępowanie w sprawach o wykroczenia, przebieg postępowania i orzeczenia wydane w poszczególnych sądach, postępowanie odwoławcze i po uprawomocnieniu się orzeczenia prowadzone w latach 80. ubiegłego wieku, postępowanie nadzwyczajno-rewizyjne w latach 80. ubiegłego wieku, niektóre negatywne skutki postępowań karnych z lat 80. oraz postępowania rehabilitacyjne), rozdział 5. *Postawy sędziów i prokuratorów w procesach politycznych z lat osiemdziesiątych*.

rozdział 3. *Sądownictwo warszawskie po 13 grudnia 1981 roku, w okresie brutalnej walki z opozycją polityczną*. Część III jest poświęcona odpowiedzialności sędziów i zawiera dwa rozdziały: rozdział 6. *Odpowiedzialność dyscyplinarna sędziów, którzy w latach 1944–1989 sprzeniewierzyli się niezawisłości sędziowskiej*; rozdział 7. *Odpowiedzialność sędziów za uprzednie działania w komunistycznym aparacie represji*.

Na odnotowanie zasługują także poniższe artykuły o charakterze naukowym:

- *Ograniczenie prawa do przekazywania informacji i ocen, gromadzenia się i zrzeszania w polskim prawie karnym w świetle katolickiej nauki społecznej*, „Kościół i Prawo” 1992, t. 8;
- *Władza sądownicza w przyszłej konstytucji w świetle stanowiska Zgromadzenia Ogólnego Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 1994 r.*, „Przegląd Sądowy” 1994, nr 2;
- *Polskie prawo rodzinne w świetle konwencji międzynarodowych oraz rezolucji i rekomendacji Rady Europy*, [w:] *Zagadnienia praw rodziny*, red. J. Rebeta, Lublin 1997;
- *Sądy a skarga konstytucyjna*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 3;
- *Kryminologia a stanowienie prawa*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego” 1998, nr 48;
- *Pozycja prawna Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego*, [w:] *Divina et humana. Księga Jubileuszowa w 65. rocznicę urodzin Księdza Profesora Henryka Misztala*, red. A. Dębiński, W. Bar, P. Stanisławski, Lublin 2001.

Wymienione monografie i artykuły nie stanowią kompletnego wykazu publikacji Adama Strzembosza o profilu naukowym. Należy wskazać, że Profesor A. Strzembosz miał w swoim dorobku (gdyby ograniczyć się tylko do opracowań prawniczych) liczne analizy, opinie, projekty aktów normatywnych⁵⁶. Był też autorem wielu opracowań, których tematyka nie była ściśle prawnicza, a także tekstów publicystycznych.

7. Podsumowanie

Wyrażam przeświadczenie, że przedstawione informacje o Profesorze Adamie Strzemboszu, choć zaledwie szkicowe, sygnalizacyjne, dotyczące jedynie fragmentu jego działalności, potwierdzają godny uznania dorobek naukowy oraz wcielenie w życie (mimo przeciwności) ideałów przekazanych przez przodków. Trafne jest więc spostrzeżenie Magdaleny Bajer dokonane w 1998 r., sformułowane następująco: „Jeśli szuka się polskiej rodziny inteligenckiej, w której kwitły i owocowały bujnie wszystkie cnoty składające się na to, co nazywamy inteligenckim etosem, spotkanie ze Strzemboszami sprawia, iż zatrzymujemy się z poczuciem, że cel osiągnęliśmy”⁵⁷.

⁵⁶ Zob. przykładowo H. Cioch, *Wpływ poglądów Profesora Adama Strzembosza na obecny kształt polskiego prawa rodzinnego*, [w:] *Ius et Lex. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Adama Strzembosza*, red. A. Dębiński, A. Grześkowiak, K. Wiak, Lublin 2002, s. 209–225.

⁵⁷ M. Bajer, *Rody uczone „Strzembosze”*, „Forum Akademickie” 1998/4. Tekst powstał na podstawie audycji „Rody uczone”, nadawanej w Programie I Polskiego Radia S.A. sponsorowanej przez Fundację na rzecz Nauki Polskiej. Rozmówcami autorki byli Profesorowie Adam i Tomasz Strzemboszowie.

Mam też nadzieję, że z dorobku naukowego Profesora Adama Strzembosza będą korzystać kolejne pokolenia badaczy, w szczególności doceniające znaczenie „prawa w działaniu”.

Bibliografia

1. Bafia J., *Rola prawa i sądów rodzinnych w realizacji polityki państwa na rzecz umacniania rodziny*, Nowe Prawo 1980, nr 1.
2. Bafia J., *Sądy rodzinne – idea, cel, zamierzenia*, Państwo i Prawo 1979, nr 7.
3. Bajer M., *Rody uczone: „Strzembosze”*, Forum Akademickie 1998, nr 4.
4. Bańkowska M., *XX-lecie sądownictwa rodzinnego w Polsce*, Przegląd Sądowy 1999, nr 4.
5. Baran A.F., *O Profesorze. Prof. Tomasz Strzembosz (1930–2004). Biogram*, https://www.fundacjastrzembosza.pl/o_profesorze.html.
6. Bąk M., *Podstawy prawne regulujące funkcjonowanie schroniska dla nieletnich i zakładu poprawczego*, [w:] *Schronisko dla Nieletnich i Zakład Poprawczy dla Dziewcząt w Falenicy 1959–2014. Monografia placówki*, red. T. Graca, K. Dziurzyński, Józefów 2014, <https://www.wydawnictwo.wsge.edu.pl/pdf=137541-64646-?filename=Schronisko%20dla%20Nieletnich.pdf>.
7. Borek W., Urbański A., *Strzembosz – portret rodzinny*, Kraków 1995.
8. Cioch H., *Wpływ poglądów Profesora Adama Strzembosza na obecny kształt polskiego prawa rodzinnego*, [w:] *Ius et Lex. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Adama Strzembosza*, red. A. Dębiński, A. Grześkowiak, K. Wiak, Lublin 2002.
9. Domański M., Holewińska-Łapińska E., Słyk J., *Sądownictwo rodzinne w Polsce i założenia postulowanej jego reformy*, Warszawa 2025, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/PDF/2025/PRAWO%20RODZINNE/2025_PrawoR_M_Domanski_E_Holewinska_J_Slyk_Sadownictwo-rodzinne-w-Polsce-i-zalozenia.pdf.
10. Grześkowiak K., *XXV-lecie sądownictwa dla nieletnich*, Problemy Wymiaru Sprawiedliwości 1974, nr 5(2).
11. Grzybowski R., *Odradzanie się harcerstwa polskiego po 1956 r. i próby włączenia go w strukturę systemu wychowawczego szkoły*, Biuletyn Historii Wychowania 2007, nr 23.
12. Hausner W., Wierzbicki M., *Sto lat harcerstwa*, Warszawa 2015.
13. Kossakowska A., *Recenzja monografii A. Strzembosza, „Nieletni sprawcy kradzieży w środowisku wielkomiejskim”*, Warszawa 1971, Kronika Warszawy 1972, t. 3, nr 3(11).
14. Krukowski J., *Profesor Adam Strzembosz – twórczość naukowa i działalność publiczna*, [w:] *Ius et Lex. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Adama Strzembosza*, red. A. Dębiński, A. Grześkowiak, K. Wiak, Lublin 2002.
15. Łapiński A., *Ograniczenia władzy rodzicielskiej w polskim prawie rodzinnym*, Warszawa 1975.
16. Ordon M., *Emerytowani Profesorowie Wydziału Prawa KUL, Adam Strzembosz*, Lublin 2013, https://www.kul.pl/adam-strzembosz,art_31089.html.

17. Ordon M., *Historia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL*, Lublin 2016, <https://www.kul.pl/historia-wydzialu,11451.html>.
18. Ostrihanska Z., *Recenzja monografii A. Strzembosza, „Zapobieganie niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży. (Wyniki badań empirycznych nad postępowaniem opiekuńczym w sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej)”*, Warszawa 1979, Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego 1979, nr 12.
19. Pawłowska R., *Ośrodki adopcyjno-opiekuńcze a kompensacja sieroctwa dziecięcego*, Gdańsk 1993.
20. Perzanowska B., *Teresa Strzembosz i jej dzieło poradnictwa rodzinnego w Polsce*, Łomianki 2010.
21. *Rozmowa z Adamem Strzemboszem*, [w:] W. Borek, A. Urbański, *Strzembosz – portret rodzinny*, Kraków 1995.
22. Safjan M., *Od autora*, [w:] M. Safjan, *Instytucja rodzin zastępczych. Problemy prawno-organizacyjne*, Warszawa 1982.
23. Strzembosz A. (współpraca S. Piszczek, J. Strzemboszówna), *Rodowód Strzemboszków*, Warszawa 2023.
24. Strzembosz A., *Nowa ustawa w sprawach nieletnich. Próba komentarza*, Warszawa 1983.
25. Strzembosz A., *Polskie sądy rodzinne w świetle badań empirycznych*, *Archiwum Kryminologii* 1984, t. 11.
26. Strzembosz A., *Wspomnienia*, Warszawa 2001, niepubl., egzemplarz подарowany autorce 24.02.2003 r.
27. Sujak E., *Charyzmat zaangażowania. Życie Teresy Strzembosz*, Warszawa 1988.
28. Wierzbicki M., *Patroni naszych ulic. Profesor Tomasz Strzembosz (1930–2004)*, Białsko-Biała 2014.
29. Ziółek J., *Tomasz Strzembosz*, https://www.kul.pl/tomasz-strzembosz,art_81890.html.